

Agnieszka Pasternak-Salamon

Czytelnictwo książek wśród młodzieży na początku XXI wieku na przykładzie czytelnictwa w Zespole Szkół Ekonomicznych w Rzeszowie

1. Założenia metodologiczne

Zgodnie z przyjętym tematem poniższa przedstawia stan czytelnictwa książek wśród młodzieży ponadgimnazjalnej na początku XXI wieku oraz podejmuje kwestię stanu czytelnictwa w Zespole Szkół Ekonomicznych w Rzeszowie. Na podstawie przeanalizowanej literatury zostaną wyjaśnione przyczyny określonych tendencji .

Stan czytelnictwa wśród młodzieży jest bardzo aktualnym problemem wśród badaczy, mimo iż traktowany jest przeważnie jako element rozważań na temat czytelnictwa powszechnego. Specyficznym elementem jest sprawa czytania przez młodzież lektur szkolnych. Wiedza zawarta w literaturze przedmiotu na temat czytelnictwa młodzieży zostanie porównana z wynikami badań przeprowadzonych na grupie uczniów ZSE w Rzeszowie.

Przed przystąpieniem do przygotowywania badań i ich opracowywania należy zapoznać się z metodologią, czyli zasadami i regułami przeprowadzania badań naukowych¹. Stosowanie metodologii zapewnia, między innymi trafność i rzetelność badań i ich właściwe opracowanie oraz interpretację, odróżnienie wiedzy naukowej od intuicyjnej, daje możliwość dostrzeżenia wszystkich aspektów problemu². Metodologia określa procedury postępowania badawczego, dzięki którym można zrealizować rzetelność badań. Poniżej zaprezentowane są etapy postępowania badawczego:

- 1) poznanie istniejącego stanu rzeczy lub wiedzy,
- 2) sformułowanie problemów badawczych, głównego i szczegółowych,
- 3) opracowanie hipotez roboczych,
- 4)
- 5) ustalenie zmiennych i wskaźników,
- 6) ustalenie grupy badawczej,
- 7) wybór metod i technik badawczych,
- 8) przeprowadzenie badania,
- 9) opracowanie wyników badania,
- 10) ustalenie czy hipoteza została potwierdzona przez przeprowadzone badania,

jeżeli nastąpiło potwierdzenie hipotezy następuje rozwój wiedzy i można zastosować wyniki w praktyce, jeżeli nie – wówczas procedura badawcza musi zostać przeprowadzona od początku²

Zgodnie z postulatami metodologii badań przedstawiam problem główny oraz problemy szczegółowe rozpatrywane w mojej pracy.

¹ Łobocki M.: Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1999, s. 15.

² Maszke A.W.: Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2004, s. 39.

Problem główny:

Jak przedstawia się stan czytelnictwa książek wśród młodzieży na początku XXI wieku?

Problemy szczegółowe:

1. W jakim stopniu zainteresowanie czytaniem książek jest związane z płcią?
2. Jak wiarygodna w badaniu czytelnictwa jest statystyka wypożyczeń z biblioteki szkolnej?
3. Jakie zainteresowania czytelnicze uczniów ZSE?
4. Z jakich źródeł pochodzą książki czytane przez uczniów?
5. Jaki jest stan czytelnictwa lektur wśród uczniów?

Realizując postulaty głoszone przez metodologię badań przedstawiam hipotezy dotyczące problematyki zawartej w poniższej pracy:

Hipoteza główna:

W ostatnich latach można zaobserwować spadek czytelnictwa książek wśród młodzieży na początku XXI w.

Hipotezy szczegółowe:

1. Dziewczęta czytają więcej książek niż chłopcy.
2. Statystyka czytelnictwa prowadzona przez bibliotekę szkolną nie w pełni odpowiada stanowi czytelnictwa młodzieży.
3. Uczniowie preferują książki z wartką akcją.
4. Książki czytane przez uczniów pochodzą głównie z bibliotek
5. Uczniowie nie czytają wszystkich lektur.

W tej pracy zastosowałam poniższe metody badań oraz związane z nimi techniki:

- 1) sondaż diagnostyczny - techniki: ankieta, wywiad,
- 2) analiza dokumentów - techniki: analiza statystyki wypożyczeń, analiza protokołów semestralnej i rocznej pracy biblioteki szkolnej.

2. Ogólne informacje o szkole

Szkoła, która obecnie nazywa się Zespół Szkół Ekonomicznych, powstała na początku 1916 roku podczas okupacji rosyjskiej w trakcie I wojny światowej. Jej oficjalna nazwa brzmiała Prywatna Dwuklasowa Szkoła Kupiecka w Rzeszowie. Prowadziła zajęcia od 20 lutego 1916 do 1920 roku w budynku wynajmowanym wraz z Prywatnym Seminarium

Nauczycielskim Żeńskim mieszczącym się przy ulicy Towarnickiego³. Jej dalsza praca rozpoczęła się w 1923 roku jako trzyklasowa Koedukacyjna Szkoła Handlowa w Rzeszowie. W 1926 roku seminarium nauczycielskie i szkoła handlowa przeniosły się do budynku Szkoły Powszechnej im. A. Mickiewicza przy ulicy Bernardyńskiej 4. W międzyczasie rozpoczęto budowę własnego budynku przy ulicy Hoffmanowej 3⁴, w którym funkcjonuje do dzisiaj.

Nazwa szkoły i zasady jej funkcjonowania zmieniały się wraz ze zmianami struktury szkolnictwa średniego w Polsce. Znaną dzisiaj nazwę, Zespół Szkół Ekonomicznych im. Marii Skłodowskiej-Curie w Rzeszowie, szkoła otrzymała w 1971 roku. Nastąpiła również zmiana adresu, z Hoffmanowej 3 na 13, gdyż ulicę przedłużono kosztem ulicy Unii Lubelskiej⁵.

Obecnie Zespół Szkół Ekonomicznych składa się z następujących typów szkół:

- ✓ XI Liceum Ogólnokształcące,
 - ✓ Liceum Profilowane nr 5 o profilu administracyjno-ekonomicznym,
 - ✓ Technikum nr 5 w zawodach: technik ekonomista oraz technik handlowiec,
- Szkoła Policealna.

W szkole znajduje się biblioteka, z której mogą korzystać uczniowie oraz pracownicy szkoły. Jest ona umiejscowiona na parterze i zajmuje 4 pomieszczenia, z których jedno zostało przeznaczone na czytelnię. Dużą część księgozbioru stanowią lektury szkolne. Oprócz nich czytelnicy mogą korzystać z różnorodnej literatury pięknej, popularno-naukowej, encyklopedii, słowników, leksykonów oraz podręczników, informatorów maturalnych i innych wydawnictw przydatnych młodzieży w trakcie pobierania nauki w szkole. W czytelni szkolnej, oprócz książek i czasopism, znajdują się 4 stanowiska komputerowe, z których młodzież może korzystać pod dyskretnym nadzorem nauczyciela-bibliotekarza.

Widok czytelni i jednego z pomieszczeń wypożyczalni (fot. B. Luty)

³ Świeboda J.: Zespół Szkół Ekonomicznych w Rzeszowie na tle rozwoju średniego szkolnictwa ekonomicznego w kraju oraz ekonomiki miasta i regionu 1916-1986, Rzeszów 1988, s. 26.

⁴ Tamże, s. 56.

⁵ Tamże, s. 129.

3. Stan czytelnictwa a przyjęte hipotezy

3.1. Dziewczęta czytają więcej książek niż chłopcy

W trakcie przeprowadzanych badań i analiz często dokonuje się porównania stanu czytelnictwa kobiet i mężczyzn. Zestawienie dokonane w wyniku pomiaru w 2004 roku wykazało, iż stan czytelnictwa kobiet i mężczyzn jest do siebie zbliżony. Kobiety deklarujące czytanie stanowiły 60 %, natomiast mężczyźni – 57 %. Stwierdzono również, że mężczyźni częściej są tzw. odbiorcami sporadycznymi, gdyż najczęściej czytają 1-6 książek w ciągu roku, natomiast kobiety zostały określone jako „czytelniczki” gdyż jest większy niż u panów odsetek czytających od 7 i więcej książek w roku⁶. Odnosiło się to do badań niezależnie od wieku osoby. Na podstawie zestawienia przeprowadzonego na podstawie zebranych wyników badań można stwierdzić, że dziewczęta czytają więcej książek niż chłopcy.

Z tym problemem związana jest kwestia objętości czytanych książek. Badania wykazały, iż niezależnie od płci najwięcej uczniów czyta książki od 150 do 300 stron. Jednak w przypadku dziewcząt, większy ich odsetek sięga po książki grubsze. Można to odnieść do czytania lektur oraz pozostałej literatury, korzystania z bibliotek oraz pożyczania książek od rówieśników.

Jak przedstawiają wyniki badań czytelnictwo dziewcząt, wyrażające się wypożyczeniami książek z biblioteki szkolnej, znajduje się na wyższym poziomie niż chłopców. Kolejne zestawienia potwierdzą powyższe stwierdzenie.

3.2. Statystyka czytelnictwa prowadzona przez bibliotekę szkolną nie w pełni odpowiada stanowi czytelnictwa młodzieży

Jedną z często stosowanych technik badania czytelnictwa jest analiza dokumentacji bibliotecznej, w tym również statystyki wypożyczeń. Należy odnieść się, na ile zawarte w nich informacje odzwierciedlają stan czytania książek. W przeprowadzonej ankiecie jedno z pytań dotyczyło tego istotnego zagadnienia. Młodzież została zapytana o sam fakt oddawania nieprzeczytanych książek oraz przybliżoną ilość takich książek.

Młodzież zapytana o przyczyny oddawania nieprzeczytanych książek informowała, iż przyczynami tej sytuacji był brak czasu na przeczytanie książki, książka okazywała się nieciekawa itp. Interesujące były odpowiedzi, że młodzież pożyczala książki dla kolegów lub rodzeństwa z klas maturalnych. W niektórych klasach można było zauważyć, iż polonista w trakcie omawiania lektury wymaga posiadanie egzemplarza na lekcji. Uczniowie pożyczali je by nie otrzymać oceny niedostatecznej.

Rozważania na ten temat zakończę kwestią korzystania przez uczniów bibliotek publicznych oraz koleżeńskie udostępniania sobie publikacji książkowych. Znaczna część dziewcząt wypożycza z nich książki z bibliotek publicznych. Na podstawie ich wypowiedzi można stwierdzić, że najczęściej korzystają one z 1 do 3 bibliotek w swoim miejscu zamieszkania lub okolicy. Chłopcy, jak wcześniej już stwierdzono, są mniej zainteresowani korzystaniem z książek i bibliotek. Ich odpowiedzi są odwrotne do wskazań ich koleżanek.

⁶ Straus G., Wolff K.: Czytanie, kupowanie, wypożyczanie. Społeczny zasięg książki w Polsce w 2004 roku, BN, Warszawa 2006, s.20.

Mniejszość z nich korzysta z księgozbiorów bibliotek publicznych. Dziewczęta również często pożyczają sobie nawzajem książki. Rozszerza się w ten sposób zasięg korzystania z danego egzemplarza.

Reasumując, badając statystykę wypożyczeń książek przez uczniów w bibliotece szkolnej należy pamiętać, że nie do końca oddaje ona stan czytelnictwa. Należy również zainteresować się zjawiskiem oddawania książek bez ich czytania, korzystaniem z bibliotek publicznych oraz innymi źródłami zaopatrywania się w książki, tj. zakupem woluminów do biblioteki domowej uczniów, posiadaniem własnej biblioteczki przez ucznia oraz pożyczaniem książek od rówieśników.

3.3. Uczniowie preferują książki z wartką akcją

Zainteresowania czytelnicze młodzieży zależą od kilku czynników. Można wymienić między innymi poziom rozwoju emocjonalnego, ogólne zainteresowania oraz wymagania związane edukacją w szkole.

Wybory czytelnicze uczniów są zróżnicowane. Dziewczęta sięgają równie często za literaturę obyczajową i romansową jak za powieści sensacyjne i kryminały. Wśród chłopców również zdarzały się przypadki deklarowania czytania romansów. Wspólną cechą zainteresowań czytelniczych młodzieży jest sięganie do literatury gwarantującej otrzymanie dużej dawki silnych emocji, horrory, kryminały oraz powieści sensacyjne. Dużym zainteresowaniem cieszą się książki oparte na faktach, dotyczące zwykłych ludzi, a szczególnie problemów młodzieży. Potwierdzają to również informacje uzyskane w trakcie wywiadów z polonistami. Sięgają po pozycje o tematyce wojennej, szczególnie dotyczącej II wojny światowej, reportaże i pamiętniki wojenne. Pojawiają się wypowiedzi, iż wolą przeczytać interesującą ich książkę niż po wymaganą lekturę.

Młodzież czyta również książki przygodowe. Wśród nich można wymienić „20 tysięcy mil podwodnej żeglugi” J. Verne’a. W ostatnich latach można zauważyć spadające zainteresowanie nastolatków literaturą o tematyce indiańskiej, której początki można datować na I połowę XIX w., za sprawą pisarstwa J. F. Coopera. Powieści autorów polskich pisane w I połowie XX wieku zawierają wyraźny wątek patriotyczny. Brak zainteresowania tego typu powieściami związany jest ze zmianą wartości wśród współczesnej młodzieży. Dzisiaj zamiast Indian mamy blockersów, odeszły ideały skautingu. Anachronizmem stało się organizowanie obozów harcerskich, ideały braterstwa, podporządkowanie się zespołowi oraz zdobywanie kolejnych sprawności harcerskich. Zamiast tego duża część młodzieży preferuje ćwiczyć się w obsłudze gier komputerowych. Jest to bardzo smutna konstatacja, że szlachetni i waleczni Indianie ustępują miejsca bohaterom gier wirtualnych⁷.

Oprócz wyżej wspomnianej literatury młodzież również sięga po „książki do przemyślenia”, wymagające zaangażowania intelektualnego, tzw. literaturę dorosłych. Przykładem takiej „dorosłej” literatury może być zainteresowanie twórczością Paulo Coelho, a szczególnie jego książką „Alchemik”. Część młodych czytelników odczuwa jeszcze sentyment do książek z czasów dzieciństwa i sięga po np. „Baśnie” Andersena i „Karolcie” M. Kruger.

Szerokie badania nad czytelnictwem prowadzi również G. Straus. Od 1992 roku przeprowadza badania społecznego zasięgu książki wśród Polaków. Ciekawa jest również publikacja związana z czytelnictwem książek wśród uczniów pierwszych klas liceum. Autorka przedstawia rodzaje książek, do których sięgają licealiści. Można tutaj wymienić:

⁷ Krzemiński A.: Sorry, Winnetou. Dlaczego już nikt nie czyta książek o Indianach, „Polityka” 2002, nr 29, s. 46.

- a) podręczniki, wydawnictwa encyklopedyczne, słowniki związane z nauką szkolną,
- b) lektury szkolne wynikające z opracowanego ministerialnie kanonu lektur obowiązkowych i uzupełniających omawianych w liceum,
- c) literatura dla dzieci i młodzieży,
- d) fantasyka, fantsy lub połączenie literatury grozy z horrorami,
- e) powieści romansowo-obyczajowe,
- f) powieści sensacyjne i kryminalne,
- g) podręczniki gier komputerowych,
- h) komiksy,
- i) literatura faktu,
- j) książki o tematyce religijnej,
- k) wydawnictwa encyklopedyczne niezwiązane bezpośrednio ze szkołą,
- l) poradniki,
- m) literatura popularnonaukowa,
- n) publikacje ezoteryczne, ufologiczne itp.⁸

Powyżej przedstawione dane potwierdzają przyjętą hipotezę, iż młodzież preferuje książki z wartką akcją i trzymające w napięciu.

Jak już wcześniej wspomniałam, młodzież sięga po literaturę z zakresu fantastyki. Szczególną rolę odgrywa tutaj seria książek o Harrym Potterze. Jest to seria składająca się z 7 tomów: „Harry Potter i kamień filozoficzny”, „Harry Potter i komnata tajemnic”, „Harry Potter i więźń Azkabanu”, „Harry Potter i Czara Ognia”, „Harry Potter i Zakon Feniksa”, „Harry Potter i Księżę Półkrwi” oraz „Harry Potter i insygnia śmierci”. Jest seria przeznaczona dla dzieci i młodzieży, ale czytają ją również dorośli. Również uczniowie ZSE po nią sięgają. Zastanawiano się nad fenomenem książek o młodym czarodzieju. E. Paczoska przedstawiła kilka przyczyn sukcesu. Zaliczyć do nich można nawiązanie do thrillera, horroru i baśni, przenikanie się rzeczywistości czarodziejów i realistycznej. Poszczególne części wpisały się w model kariery o najniższego stopnia i podkreślają rolę odniesienia sukcesu dzięki własnej pracy, ale także pomocy przyjaciół. Ważne miejsce zajmuje przyjaźń i wierność swoim ideałom. Bohaterowie przeciwstawiają się obecnie modnym grom komputerowym, a zachęcają do szukania wiedzy w książkach. Zachęcają do nauki oraz rozwijania wyobraźni. Przeciwstawiają bogaty świat czarodziejów światowi „mugoli”, czyli ludzi bez wyobraźni, który jest nudny i zniechęcający⁹.

3.4. Książki czytane przez uczniów pochodzą głównie z bibliotek

Kolejnym interesującym zagadnieniem są źródła, z których młodzież czerpie czytane przez siebie książki. Istotny jest także fakt, iż młodzież w zasadzie jest na utrzymaniu rodziców i otrzymuje od nich niewielką kwotę pieniędzy. Wiąże się to z tym, iż zakup książek nie należy do ich priorytetów. Stąd znaczna część książek pochodzi z biblioteki szkolnej lub publicznej, bądź biblioteki domowej. Można również zauważyć, że uczniowie korzystają z księgozbiorów swoich rówieśników. Często dziewczęta nawzajem pożyczają sobie książki. Dzięki temu mają dostęp do popularnych tytułów. Można łatwo zauważyć różnice aktywności

⁸ Straus G.: Czytanie książek..., op. cit., s. 80-81.

⁹ Paczoska E. : Za co (nie) lubimy Harrego Pottera?, [W:] Papuzińska J., Leszczyński G. (red.), Kultura literacka dzieci i młodzieży u progu XXI stulecia, CEBID, Warszawa 2002, s. 175-181.

czytelniczej chłopców i dziewcząt. Dziewczęta rzadziej posiadają domowe oraz własne biblioteczki, jednak częściej korzystają z księgozbiorów zgromadzonych przez rodziców. Wiąże się to z większym zainteresowaniem książką jako źródłem wiedzy i sposobem spędzania wolnego czasu.

3.5. Uczniowie nie czytają wszystkich lektur

Wprowadzenie do nauki szkolnej kanonu lektur miło z jednej strony dać podstawę do poznawania kierunków literackich na konkretnych przykładach oraz rozbudzić zapał do ambitnej literatury¹⁰. Problem czytelnictwa lektur szkolnych jest rozważany od wielu lat, gdyż wbrew oczekiwaniom młodzi ludzie często negatywnie odbierają lektury. Temat ten podjął w swojej publikacji S. Bortnowski¹¹. Mimo wydania jej w latach 70-ych, jej treść nadal pozostaje aktualna.

Również młodzież ZSE w Rzeszowie nie czyta wszystkich lektur. Można się o tym przekonać na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych oraz wywiadów z polonistami. Niewielu uczniów czyta wszystkie lektury. Największy odsetek stanowią uczniowie sporadycznie je czytający, następnie ci, którzy czytają większość lektur.

Młodzież traktuje je jako przymus i to często zniechęca ich do czytania. „Przymus łączy się z brakiem zainteresowania i niechęcią, niechęć to najczęściej synonim nudy”¹². Według badań psychologów częste powtarzanie pewnych haseł i stwierdzeń powoduje, iż na trwałe ugruntowują się w świadomości ludzi. W ten sposób tworzy się mit nieprzyjemnego obowiązku i żmudnej pracy. Przekora ludzka powoduje, iż z założenia to, co musimy zrobić, to odrzucamy. Często wprowadzenie budzącej zainteresowanie książki do kanonu lektur szkolnych może spowodować jej dewaluację. W pracy Boronowskiego została zaprezentowana wypowiedź jednej z uczennic szkoły średniej: „Gwarantuję jednak, że gdyby literatura ta nie była umieszczana w spisie lektur obowiązkowych, byłaby chętniej czytana, znalazłaby dużo więcej zwolenników”¹³.

Jedną z przyczyn, dla których młodzież nie czyta są trudności ze zrozumieniem języka lektur. Bardzo dobrze problem ten znają nauczyciele języka polskiego. Powtarzają się opinie, że uczniowie szybko odrzucają to co trudne i wymaga większego wysiłku intelektualnego. Odnosi się to szczególnie do literatury staropolskiej i romantyzmu¹⁴. Młodzież częściej czyta lektury w klasie 3 liceum lub 4 technikum, gdyż pojawia się wówczas łatwiejsza w odbiorze literatura wojenna oraz oparta na wspomnieniach. Atrakcyjne jest również to, iż czasowo nie odbiega dużo od czasów obecnych¹⁵.

Ważna jest również grubość książki. W klasach pierwszych lektury nie są grube, dlatego młodzież chętniej je czyta. W klasie drugiej pojawiają się lektury grubsze, a nawet kilkutomowe. Ten fakt działa od razu odstrasza¹⁶. Sami uczniowie potwierdzają te opinie.

Wśród młodzieży pojawiają się często uzasadnienia związane z brakiem czasu na czytanie lektury. Młodzi ludzie nie negują całkowicie konieczności istnienia lektur obowiązkowych w szkole. Dlatego pojawiają się stwierdzenia, iż muszą odrabiać zadania i przygotowywać się na lekcje z innych przedmiotów i brak im czasu na lektury. Stąd często korzystają z popularnych obecnie streszczeń oraz adaptacji filmowych lektur szkolnych. Są

¹⁰ Przeclawska A.: Młody czytelnik i współczesność, Nasza Księgarnia, Warszawa 1966, s. 83.

¹¹ Bortnowski S.: Młodzież a lektury szkolne, WSiP, Warszawa 1974.

¹² Tamże, s. 115.

¹³ Tamże, s. 45.

¹⁴ Wywiad przeprowadzony z mgr W. Gątarek.

¹⁵ Wywiad przeprowadzony z mgr O. Polońską.

¹⁶ Wywiad przeprowadzony z mgr B. Turoń.

tacy uczniowie, którzy preferują zamiast czytania książek obowiązkowych sięgnięcie do beletrystyki czytanej dla przyjemności.

Uwagi i wnioski końcowe

Od wielu dziesięcioleci sprawa czytelnictwa książek w społeczeństwie polskim była ważnym problemem badawczym i pedagogicznym. Większość badaczy dochodziła do przekonania, że następuje systematyczny spadek zainteresowania czytaniem książek, a szczególnie literatury wartościowej, rozwijającej człowieka intelektualnie. Jeżeli sięgamy po jakiś wolumin, najczęściej jest to powieść o lekkiej tematyce, niewymagająca wysiłku umysłowego. Nie tylko młodzi ludzie coraz rzadziej sięgają po wybitne tytuły klasyki. Ciekawe uzasadnienie tego stanu rzeczy przedstawił J. Tomkowski. Uważa on, że przyczyną takiej sytuacji jest nie tylko rozwój nowoczesnych mediów, które są konkurencją dla czytelnictwa. Dostrzega on zjawisko dewaluacji koncepcji tworzenia dla wielu pokoleń. To co przejęto w formie dziedzictwa kultury często staje się niemodne i anachroniczne. Wielu współczesnych autorów skupia się na tym, by w danym momencie znaleźć się na szczycie listy bestsellerów i wykorzystać krótkotrwałe zainteresowanie. Oprócz tego współczesny świat ciągle dąży do szybkości i prostoty oraz nowości. Jako symbol naszych czasów Tomkowski przedstawia przebój, a nie arcydzieło. Książka w takich warunkach staje się zbyt trudna w obsłudze¹⁷.

¹⁷ Tomkowski J.: Zamieszkać w Bibliotece, Wydawnictwo dom na wsi, Ossa 2004, s.19-46.